

HARC A FEHÉR BÁRÁNNYAL

Utószó a Tenyészet és értelem című tanulmányhoz

B O R I I M R E

Juhász Ferencről írott tanulmányunk utolsó részének megjelenésével szinte egyidőben jelent meg a költőnek *Harc a fehér báránnyal* című verseskötete. Tanulmányunkban Juhásznak e kötetével kapcsolatos „adósságait” emlegettük, hiszen egy majdnem tízéves terv érlelődését vártuk türelmetlenül, amelyben a költő, a változatok szép harmóniájában, költői világa egységes, összefogott, megkomponált képét adja, a „verseskönyvet”, mellyel majd negyedszázados költői pályája teljeseedik ki.

A *Harc a fehér báránnyal* megjelenése tehát egyúttal tanulmányunk nem egy nyitott kérdésére is feleletet adhat, nemcsak a megtett pályára visszatekintő érvénnyel, hanem költői alakulása további irányait illetően is. Tudott dolog ugyanis, hogy vannak verseskönyvek, amelyek újra tudják értelmeztetni az egyes verseket, kötetben elfoglalt helyükkel: az író kompozíciós szándékaival nemcsak a verseket külön-külön is dúsíthatja, hanem az egésznek is megszabhatja a karakterét, árnyalatait gazdagítva. Nagymértékben Juhász verseskönyvére is érvényesek ezek a jellegzetességek, s ha nem is kaptuk vele a „verseskönyvet”, amelyet talán senkitől sem várhatunk ennyire joggal, mint éppen ötöle, költészetének alapvető törekvéseit mégis jól összefoglalja ez a kötet, s eddig nem ismert verseivel alakulása következő szakaszát is felderengteti.

A *Harc a fehér báránnyal* a nyíltság egy permanens állapotát összegezi, jelezve, hogy Juhásznál a költőiség mélyén semmi sincs lezárva, s így nincsenek klasszikus értelemben vett lezárt szakaszai sem. Határtalan és alakatlan — mondtuk róla, s most ezt a megállapításunkat kiterjesztve a „nyíltság” problémájára is, világképe nem határolt voltát kell előtérbe helyeznünk. Juhász „nem bekeríti házát”, mint a költők legtöbbször, kiknél az elhatárolás gesztusa a legelső színté, ő nem ismer jelképes kerítéseket sem, hanem szüntelenül a „világban van”, körülötte vándorló horizontok csábítanak, s bármerre nézzen is, a végtelenség mámore vonzza a szemet. Amikor „hosszú énekei” alaktalanságát emlegetjük, akkor végeredményben világképe e jellegzetességét vesszük tudomásul, a gáttalan ömlést, amely a képek sodrásában van jelen, amellyel a képek egymást kergetve sorakoznak a versekbe. De erre a tényre vall Juhász kompozíciójának nem stabil volta is, hogy a versek

csoportosításának variánsaitól nem idegenkedik, hanem minden alkalommal ismételten újjászervezi költészetéről adott képét. Cikluscímei éppen úgy változnak, mint a ciklusokba helyezett versei is, és folytonosan új csillagképeket alkot velük, ami annál érdekesebb, mert Juhász gyűjteményes kötetében a versek egy része egy előbbi kötetéből került át, s az addig kötetben meg nem jelent versekkel összekapcsoltan folytonosan új, de alapjában változatlan arcát mutatja az olvasónak. Így kapott más helyet a *Virágzó világfa* 12 verse a *Harc a fehér báránnyalban*, s ha a *Virágzó világfának* az alaptengelyében a költő kozmikus érdeklődése állt, s vele az apokaliptikus látomásokra helyeződött a nagyobb hangsúly, a *Harc a fehér báránnyal* a költő világképe földi és mesés-szimbolikus vonatkozásait emeli ki — a földi relációkat az ember—költő—világ háromszögelési pontjaiba fogva. A *Virágzó világfa* egy próféta-költőt revelált, a *Harc a fehér báránnyal* a küzdő költőt igéri elsősorban, akiben az embersors lázadozik a költői ellen, amely a maga külön és „átkos” jellegével kiragadja az élet intim s családiasabb köréből, és a roppant úr világát, a múlt szörnyeit és a jelen kísérteteit telepíti köréje.

A köteteknek ez a jelleg-elmozdulása azonban nem tagadása is egyúttal a megelőzőknek. Így a *Virágzó világfát* sem lehet egy a *Harc a fehér báránnyal* előtti kötetként felfogni, hiszen nyilvánvaló, milyen szoros összefüggés van a próféta-költőnek a *Virágzó világfában* megénekelt problematikája és a *Harc a fehér báránnyal* költői küzdelme között: amannak mintegy közvetlen s oksági következményeként lett problematikus a „szarvas-ének”, az elvárásoltság és elragadtatás állapota s költői gyötrelemmé a balladás világhangulat, tragikussá a költői sors mind a létezés, mind a halál viszonylataiban. A *Virágzó világfa* végtelenbe futó érintői az újabb versekkel kiegészítetten s a ciklusok átszervezésével egy pont felé indulnak a *Harc a fehér báránnyalban*, s e pontban a költői sorsral kell találkozunk, amely a kötet tanulsága szerint Juhászt mindenekelőtt foglalkoztatta, s bejárta mind mitologikus-misztikus köreit (A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából), balladás siralomvölgyiségének mezejét (Vers négy hangra, jajgatásra és könyörgésre, átoktalanul), mind pedig realisabb vonatkozásainak adottságait a holtak példázatával (Ady Endre utolsó fényképe, Tóth Árpád sírjánál, József Attila sírja, Karácsonyi ének József Attila sírjánál) és a maga élete kínálta relációkban (szinte minden versének vannak ilyen részletei s futamai, amelyek azonban a Tetszhalott éveim margójára címűben csúcsosodnak ki).

„Ezékiel négy-arcú szárnyasait” így váltja fel az új kötetben a költősors négyarcú indiai istenségének képze a fentebb jelzett négy s mégis egy problémakör foglalatában, hogy végül egy nyolcsoros vers hét kérdésébe tömörüljön és sűrűsödjön szinte egész költői opusa, a sokévi alkotói láz heve, a burjánzó képek és megidézett apokalipszisok dübörgő ösvilága:

Túl sokat beszéltem?
Némaság a sorsom?
Táltos-szívem féltem?
Bedagadt a torkomr?

Csontváz-hadsereget
tenyészt csillag-sorsom?
Fölfalták hitemet?
Sírdomb lett az arcom?

(Tetszhalott éveim margójára)

Ha van vers, amely Juhász Ferenc költészetének a tápláló talaját egyetlen metszéssel tárja fel, s így problémáinak mintegy a foglalatát is adja, akkor ez a kis vers ilyen. Mintha csak azért kellett volna alászállnia poklokra és világegyetemet, történelmet ostromolnia, elődök sírjánál eltöprengnie, hogy kikényszeríthesse s egyúttal feladhassa a maga létkérdéseit. Ám ez a vers lehet a fordulaté is, nemcsak az összefoglalásé és sűrítése, hiszen a költői alapmagatartás változásait sejteti. A *Virágzó világfa* még felelni akart feltett kérdésekre, s imaginárius kérdezőkkel pörlekedett. Itt, ebben a versében Juhász kérdéseket tesz fel s a *felelő* magatartását felcseréli a *kérdezőjével*. Mintha mindeddig a vádlottak padján tudta volna magát, mint Kafka *Perének* hőse és mint József Attila, és szorongásainak adott volna hangot versei sorában, s mintha e vers törte volna meg a varázst, jelezve, hogy az érzelmes s érzelmi viszonyulások is problematikusakká váltak, s felerősödtek egy kritikai-racionálisabb viszonyulás lehetőségének felhangjai, amelyek a kérdező magatartásában mintegy adva vannak. A perelés motívuma, amely végighúzódik költői pályáján, jelzi, hogy a költő megkérdőjeleztnek érezte és tudta költői világképét, s nyilván annak a hatására cserélődött fel képzetében a természetes oksági viszony költészetével kapcsolatban: ő költészetét, költői természetét hitte problematikusnak, mert kozmikus idillek helyett kozmikus tragédiák és kataklizmák énekese lett, holott a világ volt problematikus, amelyhez viszonyult. Ebben gyökerezik költői perének a láthatatlan hatalmakkal folyó volta is, másfelől mítoszainak, balladás költeményeinek ama módosulása, amelyet A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujában kapcsán mutatunk ki.

A Tetszhalott éveim margójára kérdései, kérdés-jellegükön túl, tűnődések elsősorban, s így kérdései valóságos köre is leszűkül, s ebben a megszorítotttságban az életrajzhoz tapad, ott keresve rejtélyei kulcsát, mint ahogy A halottak királyai ciklusa verseiben költő-elődjei sorsára függeszti szemét, hogy megtudjon titkokat, amelyek a költői sors mélyén lappanganak. A *Harc a fehér báránnyal*ban kiegészült ez a ciklus tehát, s az immár oly ismert és viták pergőtüzét kiállt József Attila sírja címűn kívül ott van egy másik József Attila-vers is, karácsonyi éneke a költőről:

Én könnyeidre gondolok
és szeretnék zokogni.
A próféta-emberiség
már nem tud csak makogni?

Tóth Árpád sírjánál is magányán borong és átkát siratja, ám Ady-verse mágis az, amely a legtöbb indulatot kicsalva a legegyértelműbben vall a „nagy repülések” utáni fájdalomról és a szív keserveiről a stílusnak egy olyan bravúrával, annyira Ady-versként, hogy maga a nagy költő-előd is a magáénak tudhatta volna:

Fáj az istent roncsokban látni,
a kozmosz-szívűt a művén merengni.
Így nem pusztulhat el akárki,
kalapján hervadó virággal...

Zord isten-rózsa a semmi kertjében.
vad, kopár szeme, mint égitestek.
A dac lefonyyadt, s csak a szégyen
szögletei vak szikla-arcán...

A makogó „próféta-emberiség” és a költő-ember, ahogy Mednyánszky László: Sebesült című képe „festék-avarját” nézi és látványába merül, s nagyapja emlegetésével, mintegy magát is a képre látja:

...de itt nem
zúg, zuhog, árad már a nóta, itt csak vér van, sárga elhagyottság,
megalázottság, magány, nyomor, irtóztató, kibírhatatlan csönd, nincs dal
és nincs jajgatás se, csak vád van. Vád. Nagyapám vádol; fején
[a gombos,
virágos katonacsákó. Kukoricacső-pirosra fakult bajusz-csorgásán a
lehelet deres cafatja. (Üstökös szállt oda pihenni!) Kint a
[meg-nem-váltott,
szívében a megváltott emberiség.

A költő-sors messianisztikus jellege, a magát áldozatnak odadobó szándéka, amely Juhász versei egy vonulatában jelt adott magáról, itt éppen ellentmondásosságában öltött képletszerű alakot, hiszen a költői láz heve, szenvedélyessége legtöbbször ellentmondások találkozásakor szökken magasra. Jellegzetes ellentét-párok születnek így: a költő és ember, a „kis” és a „nagy” világ, eszmék és valóság széthúzó erőinek vonzásterében keletkeznek a Juhász-költemények. Az Emlékezés egy vérző-arcú képre című versében a „kint a meg-nem-váltott, szívében a megváltott emberiség” ellentmondásossága, a közöttük feszülő érzelmi-gondolati ív nagysága bír jellemző erővel, s jelent telitalálatra emlékeztető formát — ismét csak a költői lét problematikusságára irányítva a figyelmet. Mint ahogy ez ihleti az Elkésztett üzenetben is. Önjellemző erejét kell ennek a versnek elsősorban kiemelni — a költőnél jelentkező önvizsgáló törekvés, a maga helyzetét, költészetének sorsát és szerepét vizsgáló és elemző, megérteni akaró szándék gyümölcseként. A közvetettség tehát e versben csak alkalom a higgadtabb szólásra, a mondandó elszakítására és eltávolítására a költő intim közeléből, mert maga a vers Juhász költészetének költői természetrajzát énekli meg a következő sorokban, hiszen mindenekfelett az ő költészetére illenek a jellemzőként felhozott képek:

A fanyar értelem nyit itt őslény-bányát,
s a csupa-kétkedés flórája virít,
a lány-részlet-Föltépő zörgeti dög-szárnyát,
hogy lássa ember-szívünk titkait!
Mint Rembrandt képén a boncoltat orvos
mutatod nekünk a kibontott világot,
s ki tudja hány nap, hány titkkadt, szorgos
éj adta tudnod, hogy most magyarázod?

Mint ahogy jellemző, ismét a költészet problematikusságát hangsúlyozó, annak hasznosságát szemügyre vevő zárórész is, amelyben a küzdelmet és a magyarázatot ismét a kérdészés váltja fel:

Hát itt van, látjuk, mert te így akartad,
de hozzásegít-e a gyógyuláshoz?
Vétkeinket te sohasem takartad,
de van-e szavad, amely újulást hoz?
Van-e szavad, mely tisztább, mint a hammat
és hazát teremt, vagy világot átkoz?

Ma még nehéz lenne megmondani, hogy ezek a kétely szülte gondolatok, amelyek elsősorban önnön költészete felett lebegnek, költői fordulatának az előhírnökei-e, azt a szándékot rejtik-e, hogy a költő ki akar lépni bűvös köréből, vagy pedig még szorosabbra akarja húzni maga körül sáncait azzal, hogy olyan költészeti eszményt munkál ki, amely „gyógyulást”, „újulást” hoz, amely „hazát teremt vagy világot átkoz”. Ez a költészeti eszmény nyilván csak kiélezheti a költőség problematikus voltát, mert a költészet lehetőségeinek túlbecsülésén inszisztálna, világmegváltó, valóságot megváltoztató erejében akarna hinni, holott nyilvánvaló, hogy a szó mágikusságának ma már nem engedelmességek a dolgok, mint Orpheusz idejében, vagy egy-egy különös társadalmi helyzet, történelmi pillanat összejátszásakor. Ám, ha kérdéseinek eredményeként leszámol a költő messiási szerepével, „megváltó” feladataival, akkor enyhülni fog az a tusa is, amelyet költészete problematikus (problemátikus, mert ellenállásba ütközött, megváltó szándékai ütköztek falakba s költői léte vált kérdéssé) jellegéből eredt s folyt egy intim síkon permanens válságokként s a világhoz való viszonyban, amely magyarázkodását, fogadkozásait szülte s megérlelte a „szarvasének” mondanivalóját. S így eljuthat a költészet szerepének, a vers funkciójának újrafogalmazásához, formáinak és stilisztikájának változásaihoz is.

Egyelőre azonban néhány olyan versénél állapodhatunk meg, amelyekben „hosszú énekeinek” költői tapasztalatai sűrűsödtek össze és kaptak tisztább, egyenesebb vonalú formát oly jellegzetes „alaktalanságai” ellenében. Verseinek „nyíltsága” s vele költői világpénekek nyíltsága is, képfeltevő hajlama, nemkülönben pedig epikus váza (a *Harc a fehér báránnyal* is ezek uralják!) a kötet néhány versében változáson ment át és a zártság s vele a líraiság tisztább formái felé indulhat el figyelmünk. Nem lehet véletlen ugyanis, hogy éppen ebben a kötetben jelenik meg a Tetszhalott éveim margójára nyolc sora, amelyben verseskönyvek anyaga van, vagy hogy a József Attila sírja ellenében Ady-verse a burjánzó költő helyett az építkezőt jelzi. A *Harc a fehér báránnyal* tartalmaz olyan verseket is, amelyekben a „hosszú énekek” ki-munkált költői eredményei tömörségük és tisztaságuk teljében mutatkoznak meg. Gondoljunk az Évszakokra, amelyben a klasszikus értékű leíró vers borongós elégiát dajkál, s a képteremtő képzelet ereje teljében dolgozik; A varázsló éjszakájának autonóm kép-világára, amelyből a költő „kommentárja” immár teljesen kiszorult s a költői kép hatásaira bízta, amit addig maga vállalt (s a Mámor című is ennek sodrásában áll, bár oldottabb és részletezőbb megoldásban); másfelől a Tetszhalott éveim margójára címűre, amelyben a dal szívedobbanása van.

Sűrítő-tömörítő törekvés ez, amely költészetének legnagyobb eredményeiben, nemegyszer fragmentárisan, megmutatta magát mind kozmikus látomásokként, mind pedig az intim közlés vallomásos-elégikus verseiként. Mélységben s nem szélességben terjeszkedni, attól, ami „verbális” is a versben, megszabadulni, tehát a deklaratívság változataitól is — ezt ígértek ezek a versek pusztán létükkel, lehetőségként, amely valóságos alapja lehet annak a nagy költői talentumnak, amelyről költői opusa eddig is vallott, hogy erényei gáncstalanul és tiszta munkájukban érvényesüljenek. A vele kapcsolatban emlegetett „alaktalanság” erény is lehet, ám tagadhatatlan, hogy az egyúttal egy költészeti „kritikus pont” is, amelyet átlépve egy önnön ellentétébe átcsapó verstermés semmisíthet meg, költői gyöngeséggé téve azt, mi előbb erényként csillogott még. Juhász költészete ebből a szempontból valóban a „kritikus pont”, annak mind emberi, mind költői tragikumát intenzíven és teljes lobogással, fehér izzással éli és énekli.

A *Harc a fehér báránnyal* című kötetének jelentőségét tehát ennek a sokféle lehetőségnek gazdagodásában láthatjuk, s e gazdagodás egyúttal új útjait is ígérheti. Talán legharmonikusabb verseskönyve ez Juhász Ferencnek, annak a pillanatnak a rögzítése, amely tíz éve munkált benne, ihlette, elragadta és földre sújtotta. Harmonikus — tehát beért, amely után új szakasznak kell következnie.